

ANILA ÇEPANI

**ELEMENTET JOSEGMENTORE SI PJESË PËRBËRËSE
TË PIKËSIMIT**

Sistemi i pikësimit të një gjuhe përfshin një varg shenjash të posaçme dhe rregullat mbi përdorimin e tyre për të qartësuar kuptimin dhe strukturën e tekstit. Pikësimi u referohet “simboleve” që përdorim për të ndihmuar në leximin dhe përpunimin e fjalive ashtu siç do të ndodhte kur ato shqiptohen në të folur. Pra, këto ‘simbole’ pasqyrojnë në gjuhën e shkruar elemente të gjuhës së folur, si pauza, vija melodike, intonacioni etj.

Dallimi midis shenjave të pikësimit që janë pjesë e strukturës së gjuhës së shkruar nga një anë, dhe germave, numrave dhe karaktereve speciale, të cilave u caktohet një tingull nga ana tjetër, është aftësia për të artikuluar karakterin. Shenjat e pikësimit shërbejnë vetëm si tregues të strukturës gramatikore dhe intonacionore të tekstit të shkruar. Ato zënë një pozicion në vargun linear të simboleve të shkruara, ndaj quhen njësi segmentore. Përveç këtyre, janë disa elemente të ndryshme që u mbivendosen atyre njësisë segmentore (*shkronjat e pjerrëta, shkronjat e zeza, shkronjat kapitale të mëdha e të vogla* etj.) të cilat përbushin qëllime të ndryshme, si tërheqja e vëmendjes në një tekst të shkruar, veçimi i shprehjeve nga gjuhë të huaja ose i koncepteve metagjuhësore etj. Për statusin e këtyre elementeve lidhur me përfshirjen e tyre në sistemin e pikësimit, në literaturën e huaj ka qëndrime të ndryshme. Qëllimi i kumtesës sonë është diskutimi i këtyre qëndrimeve, si dhe përshkrimi i funksioneve të elementeve të tilla, të cilat po i quajmë *josegmentore* për analogji me termin *segmentore*.

Nga sa do të shohim përmbledhtas më poshtë, këndvështrimet e studiuesve të huaj për pikësimin mund të përmbledhen në tri grupe:

1. zgjerimi i inventarit të shenjave të pikësimit duke përfshirë në to edhe shumë shenja të tjera jotradicionale, por pa i veçuar me emërtime të ndryshme.
2. përfshirja në domenin e pikësimit edhe të elementeve të reja, por duke i dalluar nga shenjat e tjera segmentore si elemente josegmentore ose mbisegmentore.

3.përfshirja e elementeve josegmentore nga pikësimi duke i trajtuar ato vetëm si tipare tipografike.

Studiuesi Nunberg, duke u marrë me funksionin e karakteristikave grafike dhe hapësirë, e fokuson diskutimin e tij në përdorimin dhe funksionin e shenjave të pikësimit brenda një teksti. Sipas tij, termi “pikësim” përdoret zakonisht për t’u referuar një kategorie të përcaktuar pjesërisht në terma grafikë: një grup karakteresh joalfanumerike që përdoren për të dhënë informacion mbi marrëdhëniet strukturore midis elementeve të një teksti. Këtu ai përfshin presjen, pikëpresjen, pikën, dy pikat, kllapat, thonjëzat etj.¹ Nunberg-u e vazhdon diskutimin e tij duke u shprehur: “Nga pikëpamja e funksionit, megjithatë, pikësimi duhet të merret parasysh së bashku me një sërë karakteristikash të tjera grafike të tekstit, duke përfshirë alternimet e shkronjave dhe pamjes së tyre, shkronjat kapitale, kryeradhën dhe hapësirën, të cilat mund të përdoren për të njëjtat qëllime”.² Ky autor në vazhdim të punimit u referohet këtyre elementeve grafike me termin “tregues” të kategorive tekstuale të gjuhës së shkruar. Ai vë në dukje gjithashtu se këta tregues nuk mund të klasifikohen vetëm në bazë të tipareve të tyre grafike, meqë i njëjti element grafik mund të ketë funksione të shumfishta, siç është rasti i pikës. Po ashtu, gërmime kapitale shërben si për të kufizuar fjalitë, dhe për të shënuar emrat e përveçëm. Nga këto përshkrime duket se ai nuk i diferencon shenjat tradicionale të pikësimit nga këto elemente të tjera grafike. Madje ai shprehet se klasa e treguesve kategorialë të tekstit mund të zgjerohet duke përfshirë edhe elemente të tjera grafike.

Autorët e gramatikës *The Cambridge Grammar of the English Language*, Huddleston, Pullum etj., në kapitullin kushtuar pikësimit i identifikojnë shenjat e pikësimit si njësi segmentore meqë zënë një hapësirë në vargun e simboleve të shkruara. Por, sipas tyre, përveç shenjave të zakonshme të pikësimit, në sistemin e pikësimit duhet të përfshihen edhe elemente të tjera, që ndonëse nuk zënë ndonjë pozicion në tekstin e shkruar, mund të shërbejnë për të njëjtin qëllim si shenjat e pikësimit. Ata e kanë fjalën për shkronjat e pjerrëta, shkronjat e mëdha, shkronjat e zeza etj., të cilat i quajnë njësi josegmentore. Këta autorë e argumentojnë mendimin e tyre me faktin se këto elemente mund të përdoren si alternativa, p.sh. titujt e veprave letrare mund të vihen me

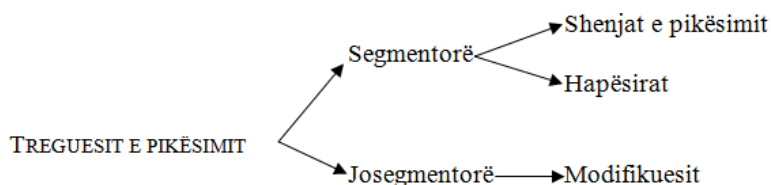
¹ G. Nunberg, *The Linguistics Of Punctuation*, Center For The Study Of Language (Csl), 1990.

² G. Nunberg, *po aty*, f. 17.

shkronja të pjerrëta në vend që të vendosen mes thonjzash; fundi i një fjalie tregohet nga një shenjë pikësimi segmentale (një pikë, pikëpyetje ose pikëçuditje), por fillimi i saj tregohet me shkronjën e parë të madhe, pra, me një njësi josegmentore.³ Siç shihet, për ta pikësimi mbulon një spektër më të gjerë që përfshin si shenjat tradicionale të pikësimit, ashtu edhe elementet josegmentore të përmendura më sipër, për të cilat shprehen se: “Shkrimi i zakonshëm me shkronja të vogla përfaqëson formën e parazgjedhur dhe këto karakteristika josegmentale mund të konsiderohen si modifikime të formës së parazgjedhur”.⁴

Sipas tyre, një aspekt i rëndësishëm i pikësimit është edhe përdorimi i hapësirës, një njësi tjetër segmentore që shërben përgjithësisht për të ndarë një fjalë nga tjetra.

Duke marrë në konsideratë të gjitha elementet segmentore dhe josegmentore që shërbejnë për të ndarë pjesët përbërëse të një shkrimi sipas kuptimit të lidhur me ndërtimin logjik, gramatikor, shprehës dhe me intonacionin e shqiptimit të këtyre pjesëve, autorët e kësaj gramatike përdorin termin hiperonim “tregues pikësimi” (punctuation indicator), të cilin e klasifikojnë si vijon:

Të njëjtin mendim ka dhe D. Crystal-i, i cili vë në dukje se sistemi modern i pikësimit po zgjerohet jashtëzakonisht duke përfshirë elemente të tilla si: *hapësira*, *dhëmbëzimi*, *përdorimi i shkronjave të mëdha* dhe një gamë të gjerë të shenjash grafike joalfabetike (si yllthi dhe numrat e shënimeve në fund të faqes), si dhe shenjat tradicionale të pikësimit.⁵

Sipas tij, “Këto shenja e simbole mund të klasifikohen në mënyrë hierarkike: disa identifikojnë njësi të mëdha të shkrimit, siç janë paragrafët

³ R. Huddleston, G. K. Pullum etj. *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge University Press, 2002, f. 1724.

⁴ R. Huddleston, G. K. Pullum etj., *po aty*, f. 1724.

⁵ D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge University Press, 2003, f. 282.

dhe seksionet; disa identifikojnë njësi të vogla, të tilla si fjalët ose pjesët e fjalëve; disa identifikojnë njësi me madhësi të ndërmjetme ose komplekse, si frazat, fjalitë dhe periudhat. Shumica e shenjave janë elemente që ndajnë duke treguar kufijtë midis ndërtimeve gramatikore. Një pjesë e tyre shprehin një kuptim të brendshëm të tyre, pavarësisht nga konteksti gramatikor në të cilën ato ndodhin. Këto përfshijnë pikëpyetjen dhe pikëçuditjen, apostrofin dhe simbole të tilla të veçanta si £, &, @, *, & etj.”⁶

Madhësia e njësive hierarkike që përmend Crystal-i, i ndihmon autorët Huddleston, Pullum etj. për të specifikuar domenin e pikësimit. Ata theksojnë se përveç shenjave të pikësimit që veprojnë në kufirin e fjalëve, fjalive apo periudhave, ekzistojnë shenja të ndryshme josegmentore, diakritike, brenda fjalës, si p.sh. theksat, për të cilat mendojnë se nuk duhet të përfshihen në fushën e pikësimit se janë thjesht një çështje e drejtshkrimit. Po ashtu, sipas tyre nuk do të ishte e dobishme të shtrihej domeni i pikësimit për të mbuluar strukturimin e njësive më të mëdha (ndarja në kapituj ose seksione, përdorimi dhe formati i krerëve, e kështu me radhë). Nisur nga kjo, ata sqarojnë se një tipar josegmentor, siç është shkrimi i pjerrët, merret si shenjë pikësimi kur shërben si dhe thonjëzat për të theksuar, por jo kur përdoret për një titull kreu a çështje të një niveli të caktuar hierarkik në strukturën organizative të një libri.⁷

Studiuesi Patt⁸ kur u referohet autorëve Huddleston, Pullum etj. vë në dukje se këta autorë e përshkruajnë dizajnin e një bashkësie karakteresh (typeface) si tipar josegmentor (nonsegmental). Lidhur me këtë term, Patt-i sugjeron se do të ishte më i përshtatshëm përdorimi i termit mbisegmentor⁹ (suprasegmental), sepse sipas tij ky i fundit nënkupton mundësinë e elementeve grafike për ta shtrirë më tej funksionin e tyre duke pasur parasysh që përdoren për të përshkruar karakteristikat intonacionore në sistemin e gjuhës së folur. Po ashtu, sipas tij, edhe tipare si *nënvizimi*, *shkronjat e theksuara*, *shkronjat e pjerrëta*, *shkronjat e mëdha*, *shkronjat kapitale të vogla* etj. plotësojnë një gamë të gjerë qëllimesh të ndryshme, që përfaqësojnë modifikimet e formës së parazgjedhur. Sipas mendimit tonë, do të ishte më mirë të përdorej termi ‘josegmentore’ i Huddleston-it

⁶ D. Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge University Press, 2003, f. 282.

⁷ R. Huddleston, G. K. Pullum etj., *po aty*, f. 1725.

⁸ S. Patt, *Punctuation as a Means of Medium-dependent Presentation Structure in English: Exploring the Guide Functions of Punctuation*, Germany, 2013, f. 55.

⁹ Po ai, *po aty*, f. 95.

dhe Pullum-it për të dalluar këto njësi në funksion të pikësimit nga njësitë tingullore *theksi* dhe *intonacioni* si elemente prozodike për të cilat përdoret termi ‘mbisegmentore’.

Manuali i Çikagos¹⁰ për stilin e të shkruarit, publikuar për herë të parë që në 1906 nga *University of Chicago Press*, përfshin në pikësim vetëm shenjat tradicionale të pikësimit (*pikën, presjen, dy pikat, pikëpresjen, pikëpyetjen, pikëçuditjen, vizën e shkurtër dhe vizën e gjatë, kllapat (kllapat e rrumbullakëta, kllapat katrore, kllapat gjarpërushe), vizën e pjerrët, thonjëzat dhe apostrofin*). Siç shihet, në këtë manual ngushtohet domeni i pikësimit, duke lënë mënjandë elemente të tjera të cilat i përcaktojnë si shenja tipografike.

Pikësimi në gjuhën shqipe ka zënë një vend të veçantë në disa punime e artikuj nga autorë të ndryshëm¹¹ e sidomos në projektin *Rregullat e pikësimit në gjuhën letrare shqipe*¹², në të cilin u dhanë për herë të parë të përmbledhura rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe. Këto rregulla të pikësimit në gjuhën shqipe u ribotuan në vitin 2002¹³ duke ndjekur të njëjtat parime si në botimin e parë.

Nisur nga qëllimi i kumtesës sonë do të bëjmë një vështrim krahasues të punimeve të përmendura më sipër vetëm sa i përket inventarit

¹⁰ The Chicago manual of style online, 16th edition: (http://www.chicagomanualofstyle.org/16/ch06/ch06_toc.html)

¹¹ Gj. Shkurtaç, *Si të shkruajmë shqip*, Toena, 2008; R. Memushaj, *Shqipja standarde*, Toena, 2008; T. S. Kane, *Si të shkruajmë shqip* (Manual i Oksfordit për të shkruarin dhe retorikën i përshtatur për shqipen, CDE, Tiranë, 2010 (përshtatur për shqipen nga Majlinda Nishku dhe Xhevat Lloshi); S. Mansaku, *Rregullat e pikësimit të gjuhës letrare shqipe (Projekt)*, “Gjuha jonë”, 1981, 2, f. 83–87; R. Memushaj, *Rregullat e pikësimit të gjuhës letrare shqipe (Projekt)*, “Studime filologjike”, 1981, 4, f. 71–78, A. Çerpja, *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, “Studime filologjike”, Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 66(49)/2012, 1–2, ISSN: 0563–5780, Tiranë, f. 197–208; A. Çerpja, *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe dhe nevoja për plotësimin e tyre*, “Albanologji 4”, vëllimi I, Prishtinë 2014, f. 297–313 etj.

¹² *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, komisioni hartues: prof. Mahir Domi, prof. Menella Totoni (redaktor përgjegjës), bashk. shk. Nikoleta Cikuli, prof. Spiro Floqi, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1981.

¹³ Versioni i ripunuar dhe i plotësuar u realizua nga Mariana Ymeri dhe Ludmila Buxheli në Institutin e Gjuhësisë dhe të Letërsisë nën drejtimin shkencor të prof. Emil Lafes.

të shenjave të pikësimit dhe nëse ndonjë nga këta autorë e zgjeron pikësimin përtej këtyre shenjave tradicionale.

Në projektin e Rregullave të pikësimit të 1981 pohohet se “Sistemi i pikësimit i gjuhës shqipe ka ngjashmëri me sistemet e gjuhëve të tjera që përdorin alfabetin latin ose alfabetin cirilik, kryesisht në karakterin e numrin e shenjave të pikësimit dhe në vlerën e tyre të përgjithshme.”¹⁴ Sa i përket numrit të shenjave të pikësimit aty përshkruhen 10 shenja: *pika, pikëpyetja, pikëçuditja, presja, pikëpresja, dy pikat, shumëpikëshi, thonjëzat, kllapat dhe viza* (duke përjashtuar përdorimet e saj si shenjë drejtshkrimore, ashtu si dhe viza lidhëse). Ndërsa në ribotimin e Rregullave të pikësimit janë saktësuar e përmirësuar disa rregulla me synimin që ky botim të ishte më i thjeshtë e më praktik në përdorim, por sa i përket inventarit të shenjave të pikësimit dhe llojit të tyre mbeten po ato të trajtuara në projektin e vitit 1981. Është e rëndësishme të theksohet se në këtë variant të ripunuar janë shtuar çështje të patrajuara më parë të cilat janë në krah të vete: *Pikësimi në shënime në fundfaqe*¹⁵, *Takimi i dy ose më shumë shenjave të pikësimit dhe radha e tyre*¹⁶ dhe *Shenjat tipografike*¹⁷. Si shenja tipografike në kapitullin e fundit përshkruhen *yllthi, viza e pjerrët, shkronjat e pjerrëta dhe shkronjat e zeza* elemente të cilat në disa nga autorët e huaj konsiderohen si shenja pikësimi duke u shtuar edhe disa të tjera të ngjashme. Për shkronjat e pjerrëta autorët e variantit të ripunuar të *Rregullave të pikësimit* shprehen se përdoren zakonisht në konkurrencë me thonjëzat për të dalluar fjalë o ndonjë fjali në lidhje me praninë e tyre në tekstin përkatës.¹⁸ Ky pohim është në të mirë të argumentit që inventari i shenjave të pikësimit duhet të zgjerohet edhe me këto elemente jolineare ose josegmentore (dhe disa të tjera që do t'i shohim më poshtë) të cilat kanë pothuajse të njëjtat funksione si shenjat e tjera të pikësimit, vetëm se nuk janë lineare.

¹⁴ *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1981, f. 3.

¹⁵ *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, komisioni hartues: prof. Mahir Domi, prof. Menella Totoni (redaktor përgjigjës), bashk. shk. Nikoleta Cikuli, prof. Spiro Floqi, ripunuar dhe plotësuar nga: dr. Mariana Ymeri, dr. Ludmila Buxheli, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 2002, f. 105.

¹⁶ *Po aty*, f. 108.

¹⁷ *Po aty*, f. 110.

¹⁸ *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 2002, f. 111.

Studiuesja Ymeri, njëra prej bashkautoreve që u mor me ripunimin dhe plotësimin e Rregullave të pikësimit, e ka përmendur në një kumtesë¹⁹ të saj të vitit 2001 se në literaturën e huaj gjen pikëpamje të ndryshme, disa gjuhë fusin në shenjat e pikësimit, përveç atyre të njohura, edhe shenja të tjera grafike që sipas saj kanë më tepër vlerë drejtshkrimore (shkronja e madhe, apostrofi, theksi, yllthi), ose shenja me vlerë tipografie (hapësira e bardhë, karakteret e veçanta, shkronjat e pjerrëta, të zeza, të nënvizuara etj.). Por në vazhdim ajo thekson që nuk do të merret me këto shenja, që duke cituar Xh. Lloshin, i quan *grafema*, por me shenjat e pikësimit në kuptimin klasik.

Studiuesi Memushaj në kapitullin për pikësimin²⁰ shprehet se “Në shenjat e pikësimit futen vetëm ato shenja grafike me anën e të cilave bëhet ndarja e një teksti në fjali e periudha dhe tregohen kufijtë midis njësive më të vogla brenda tyre. Shenja të tjera treguese, si apostrofi (’), theksat e llojeve të ndryshme (´), (`), (^), yllthi (*), paragrafi (§) etj., nuk përfshihen në shenjat e pikësimit.”²¹ Sipas tij janë vetëm dhjetë shenja pikësimi: *pika*, *pikëpyetja*, *pikëçuditja*, *pikat e heshtjes*, *presja*, *pikëpresja*, *dy pikat*, *viza*, *klapat* dhe *thonjëzat* të cilat kryejnë këto funksione: 1. janë treguese të segmentimit sintaksor të ligjërimit; 2. shprehin marrëdhëniet midis fjalive të një periudhe a gjymtyrëve të një fjalie; 3. shërbejnë si mjet për tregimin e karakterit të fjalive (dëftore, pyetëse, thirrmore); 4. tregojnë gjatësinë e pauzave.²²

Mbi bazën e vlerës që kanë shenjat e pikësimit, sipas gjatësisë së pauzës, studiuesi Shkurtaji i ndan ato në dy grupe²³:

- shenja pikësimi që dallojnë një fjali nga tjetra (*pika*, *dy pikat*, *pikëpresja*);
- shenja pikësimi që mund të përdoren vetëm brenda një fjalie (*presja*).

Në pjesët përshkruese për çdo shenjë pikësimi (*pika*, *pikëpresja*, *dy pikat*, *presja*, *tri pikat* ose *shumëpikëshi*, *thonjëzat*, *klapat*, *viza lidhëse* dhe *apostrofi*), mungojnë pikëpyetja dhe pikëçuditja, por nuk besojmë që

¹⁹ M. Ymeri, *Shenjat e pikësimit dhe përkthimi*, “Seminari XX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare”, Prishtinë, 2001, f. 481–482.

²⁰ R. Memushaj, *Shqipja standarde: si ta flasim dhe ta shkruajmë*, Botimet Toena, Tiranë, 2008, f. 189–255.

²¹ Po ai, po aty, f. 193.

²² Po ai, po aty, f. 195.

²³ Gj. Shkurtaji, *Si të shkruajmë shqip – Nga drejtshkrimi te shkrimet profesionale*, Botimet Toena, 2008, f. 227.

ky autor i lë ato jashtë shenjave të tjera pikësimit. Në këtë grup shenjash ai përfshin edhe apostrofin, për të cilin Memushaj mendon se është një shenjë treguese dhe jo shenjë pikësimi.

Në manualin e Oksfordit për të shkruarin dhe retorikën të përshtatur në shqip²⁴, studiuesi Xhevat Lloshi, përgjegjës për përshtatjen e kreut të pikësimit për gjuhën shqipe dallon dy grupe shenjash që shërbejnë për të paraqitur rrjedhën e ligjërimit me ndërprerjet e veta dhe me intonacionin: *shenjat e pikësimit dhe shenjat plotësuese*. Te grupi i shenjave të pikësimit përfshin 7 të tilla: *pikën, pikëpyetjen, pikëçuditjen, tripikat, dy pikat, pikëpresjen dhe presjen*. Në kreun për shenjat plotësuese nuk jepen të ndara informacionet për çdo shenjë plotësuese në funksion të pikësimit nga ato për sistemin dhe rregullat e përdorura në dialogë, citime, bibliografi etj., të cila gërshetojnë një sërë shenjash, siç janë viza e gjatë, presja, thonjëzat etj. Si shenja plotësuese këtu përmenden *viza, viza e pjerrët, viza e dredhur, apostrofi, thonjëzat, kllapat e ndryshme, yllthi, llojet e shkronjave dhe shkronjat e mëdha*.

Pra, siç shihet, ndryshe nga *Rregullat e pikësimit* dhe nga qëndrimet e studiuesve të tjerë shqiptarë, në këtë manual, *viza, kllapat dhe thonjëzat* konsiderohen si shenja plotësuese dhe jo si shenja të mirëfillta pikësimi. Inventari i shenjave të pikësimit në përgjithësi është më i zgjeruar, sepse në këtë manual futen në sistemin e pikësimit edhe elemente të tjera, si *viza e pjerrët, viza e dredhur, apostrofi, yllthi, llojet e shkronjave dhe shkronjat e mëdha*.

Nisur nga qëndrimet e studiuesve të huaj dhe atyre shqiptarë, mendojmë se është më e udhës që inventari i shenjave të pikësimit të zgjerohet duke përfshirë edhe shumë elemente të tjera, që siç e pamë nga përshkrimi përmbledhtas i studimeve të ndryshme, përdoren herë pas here për të njëjtat qëllime, si dhe shenjat tradicionale të pikësimit.

Duke iu referuar autorëve të *Gramatikës angleze*, Huddleston, Pullum etj. jemi të mendimit që tërësia e shenjave të pikësimit të ndahen në dy grupe: *segmentore* dhe *josegmentore*, nisur nga veçoria e tyre për të zënë një pozicion në vargun linear të simboleve të shkruara apo jo.

Pa vënë në diskutim punën e studiuesve tanë për të përshkruar shenjat e pikësimit dhe rregullat e përdorimit të tyre, nisur nga gjendja e sotme e përdorimit të tyre, ndikuar edhe më shumë nga përdorimi i

²⁴ T. S. Kane: *Si të shkruajmë shqip. Manual i Oksfordit për të shkruarin dhe retorikën i përshtatur për shqipen nga Majlinda Nishku, Xhevat Lloshi. Redaktor: Xhevat Lloshi. Qendra për Arsimin Demokratik. Tiranë, 2010, f. 587–665.*

kompjuterëve për përpunimin e teksteve, mendojmë se është koha për një botim të ri të rregullave të pikësimit, në të cilin jo vetëm të merren më shumë parasysh vërejtjet që janë bërë nga disa studiues në punime të ndryshme, dhe të zgjerohet numri i shenjave të pikësimit duke përkrahur të gjitha elementet segmentore e josegmentore në funksion të pikësimit.

Më poshtë po përshkruajmë vetëm ato elemente segmentore e josegmentore të cilat nuk ndeshen në *Rregullat e pikësimit* ose përshkruhen shkurtimisht funksionet e tyre. Sigurisht që puna për këtë variant të zgjeruar do të përfshijë dhe rishikimin e shenjave aktuale, duke plotësuar ndonjë funksion shtesë të tyre, si dhe strukturimin e të dhënave të tyre sipas të njëjtit model për çdo shenjë. Studiuesja Çerpja propozon që "... për secilën shenjë pikësimi të jepet një strukturë e ngjashme të dhënash, e cila mund të përbëhet nga: shpjegimi i shenjës përkatëse, ana e saj grafike, rregullat e përdorimit të saj, raste tipike të mospërdorimit të shenjës, përdorimi apo jo i hapësirës para ose pas kësaj shenje, përdorimi i shkronjës së madhe / të vogël para shenjës përkatëse, si dhe raporti i saj me shenja të tjera pikësimi."²⁵

Shkronjat e pjerrëta

Shkronjat e pjerrëta kanë disa përdorime. Më shpesh, ky lloj shkrimi përdoret për theksim ose kontrast, pra, për të tërhequr vëmendjen në një pjesë të veçantë të tekstit, për të dalluar fjalë të caktuara ose ndonjë fjali brenda një teksti, për fjalë dhe shprehje të huaja, për termat teknike etj. Ja disa shembuj:

Titujt e veprave

Një përdorim i shkrimit të pjerrët është kur citojmë tituj të veprave të plota: libra, filma, revista, kompozime muzikore etj. Në këto raste mund të këmbehen thonjëzat me shkrimin e pjerrët: një titull mund të futet mes thonjëzave ose mund të shkruhet me germa të pjerrëta.

– Librin *Lufta dhe paqja* e kam lexuar për herë të parë kur isha në gjimnaz, ose (Librin "Lufta dhe paqja" e kam lexuar për herë të parë kur isha në gjimnaz.)

– Më ka lënë shumë mbresa filmi *Në shtëpinë tonë*.

– Libri i Chomsky-t *Strukturat sintaksore* revolucionarizoi studimet gjuhësore.

²⁵ A. Çerpja, *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, "Studime filologjike", Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 66(49)/2012, 1–2, ISSN: 0563–5780, Tiranë, f. 202.

Kur një pikëçuditje, një pikëpyetje ose një tjetër shenjë pikësimi, është pjesë e një titulli, duhet që këto shenja të bëhen të pjerrëta së bashku me titullin:

– Libri im i parapëlqyer është *Lamtumirë armë!* i Ernest Heminguejit.

Kur tituj të tillë ndodhen në fund të fjalisë, nuk duhet vendosur pikë pas saj.

– Shumë interesant libri i autorit Jacques Salome *Më thuaj baba, çfarë është dashuria?*

Por, nëse shenja e fundit e pikësimit nuk është pjesë e titullit, por shtohet për të treguar një pyetje ose një thirrje, kjo shenjë nuk duhet me shkrim të pjerrët.

– A të ka pëlqyer libri *Kronikë në gur?*

Emrat e mjeteve të ndryshme të transportit

Me germa të pjerrëta shkruhen të gjithë emrat e mjeteve të ndryshme të transportit:

– Anija e quajtur *Titanic* u fundos në natën 14 dhe 15 prillit 1912.

– Avioni ndërkontinental *Boeing 747-8* është gati për fluturimin e parë.

Fjalë dhe shprehje të huaja, terma teknikë, fjalë të panjohura

Fjalët e panjohura ose të huaja, ose termat teknikë, i shkruajmë me të pjerrët herën e parë kur përdoren në një tekst. Emrat e përveçëm dhe emrat e vendeve të huaja nuk shkruhen me germa të pjerrëta.

– Psikologët janë të interesuar për fenomenin e *déjà vu*.

– Një *lingua franca* është çdo gjuhë që përdoret gjerësisht përtej popullsisë e folësve vendas.

– Anëtari më i hershëm i njohur i gjinisë *Homo* është *H. habilis*. Ne jemi *H. sapiens*.

Fjalë dhe germa të cilave u referohemi në tekst

Shkrimi i pjerrët përdoret për të nxjerrë në pah shembujt e dhënë, për t'i nxjerrë ato nga teksti përshkrues.

– Fjala *pllakë* përdoret me disa kuptime. Folja *jam* përdoret për të ndërtuar kallëzuesin emëror.

– Shkronja *b* është bashkëtingëllore e zëshme. Zanorja *ë* shpesh nuk shkruhet si duhet.

Duhet të kemi parasysh se në rastin e germave, vetëm ato të cituarat shkruhen me të pjerrët, ndërsa mbaresat e ndryshme që marrin shkruhen drejt.

– Shkruhen me *ë* të gjitha fjalët të cilat kjo zanore e theksuar i përgjigjet historikisht një *a*-je të ndjekur nga një bashkëtingëllore hundore.

Të gjitha rastet e përmendura më sipër mund të paraqiten ndryshe me shkronja të zeza, por jo me të dyja formatimet njëkohësisht.

Për theksim ose kontrast

Shkrimi i pjerrët mund të përdoret për theksim pra, për të tërhequr vëmendjen në një pjesë të veçantë të një teksti ose për të vënë në dukje kontrastin. Megjithatë, është e rëndësishme të mos tepruhet me përdorimin e shkrimit të pjerrët për të theksuar fjalët, sepse e humbet efektin e saj.

– Këto rregulla *nuk* vlejné për shkrimin e gazetave.

– Pikësimi përdoret për të dhënë informacion rreth *marrëdhënieve strukturore* midis elementeve të tekstit.

Fjalët si riprodhim i tingujve

Fjalët që përdoren për tingujt ose që riprodhojnë tingujt që dëgjohen, shkruhen me të pjerrët.

– Një *bzzz* e bezdisshme e zgjoi atë.

– *Bam!* Diçka e rëndë ra në dyshe.

Meqenëse shkronjat e pjerrëta dhe shkronjat e nënvizuara kanë pothuajse të njëjtin funksion, nënkuptojnë të njëjtën gjë; nuk do të ishte zgjidhja e duhur që të përdoren të dyja brenda të njëjtit tekst, pra, e njëjta fjalë ose fjali të jepet edhe me shkronja të pjerrëta, edhe e nënvizuar. Këto mënyra theksimi mund të këmbehen me njëra-tjetrën.

Nënvizimi

Në përgjithësi, shkrimi i nënvizuar dhe ai i pjerrët janë përdorur në mënyrë të ndërsjellë, kështu që rregullat e mësipërme për shkronjat e pjerrëta janë zbatuar gjithashtu edhe për ato të nënvizuarat. Por në ditët e sotme përdoret më shumë shkrimi i pjerrët edhe për të dalluar titujt e veprave nga faqet e internetit ose lidhjet që ndodhen në përmbajtjen e tekstit.

Shkrimi i nënvizuar përdoret për të dalluar fjalë ose grupe fjalësh që janë pjesë e një fjalie e cila është e shkruar me shkronja të pjerrëta ose për të theksuar diçka në një pjesë të shkrimit që është veçanërisht e rëndësishme.

Shkronjat e zeza

Shkronjat e zeza në një tekst, përveçse në tituj të kapitullit dhe tituj të seksionit, titrat e ilustrimeve, tabelave dhe grafikëve, përdoren edhe për të nxjerrë në pah më fort një fjalë, një grup fjalësh, një fjali si një alternativë ndaj shkronjave të pjerrëta.

– Sigurisht që flitej për fjalët e reja të mësimi të fundit.

Shkronjat e zeza mund të përdoren gjithashtu për të paraqitur terma të rinj të rëndësishëm.

– Sistemi rasor i emrit në gjuhën shqipe bazohet në rasat morfologjike.

– Teoria e gjuhës karakterizohet ndryshe si teori e njohjes.

Përdorimi i arsyeshëm i shkronjave të zeza mund të ofrojë shumëllojshmëri dhe të bëjë një faqe më tërheqëse për syrin, por nuk duhet tepruar me to.

Shkronjat e mëdha (kapitale)

Përdorimi i shkronjave të mëdha ka dy funksione kryesore: për të shënuar kufijtë midis fjalive dhe për të caktuar statusin e veçantë të një njësie. Si shënuese kufiri, shkronjat e mëdha zbatohen për germën e parë të fjalës së parë të një fjalie. Për përcaktimin e statusit të një njësie shkronjat e mëdha përdoren në shumë raste që përfshijnë emrat e përveçëm; titujt e librave, filmave, gazetave etj.; emërtimet e funksioneve dhe të institucioneve të ndryshme; emërtimet gjeografike etj.

Në disa raste mund të përdoren të gjitha gjerat të mëdha: titujt e librave dhe kapitujve të tyre; shkurtesat, si DART (*Drejtoria arsimore rajonale në Tiranë*); inicialet, si T.S. Eliot; *gjatë përshkrimit të funksionit të komandave ose tasteve të ndryshme në kompjuter (Paragrafi i ri realizohet duke shtypur ENTER); për të shfaqur ligjërimin e karaktereve të veçanta në një roman.*

Ndonjëherë përdoren të gjitha gjerat të mëdha për të theksuar një fjalë ose grup fjalësh ose për të treguar që personi po flet me zë të lartë. Për qëllime theksimi ose artistike më shumë parapëlqehet shkrimi i pjerrët, shkronjat e zeza ose futja në thonjëza e fjalës ose grupit të fjalëve të theksuara.

Shkronjat kapitale të vogla

Shkronjat kapitale të vogla mund të përdoren në disa raste për shkurtesa më të gjata se tre shkronja, p.sh. NATO. Po ashtu përdoren për inicialet AD, BC, AM, PM etj.

Në nomenklaturën zoologjike dhe botanike, shkronjat e vogla kapitale përdoren për emrat e grupit të familjes (Leopard - *PANTHERA PARDUS*).

Gjuhëtarët përdorin shkronjat e vogla kapitale për të analizuar morfologjikisht fjalët e një korpusi (*dua* - PRES. IND. 1 SG) dhe për t'i etiketuar ato në një fjali duke përdorur simbolet universale të etiketimit (Part-of-Speech Tagset), p.sh.: ADJ (adjective); CONJ

(conjunction); DET (determiner); NOUN (noun); PRON (pronoun); VERB (verb) etj.

Shkronjat kapitale të vogla mund të përdoren edhe për të vënë në dukje fjalë ose grup fjalësh nga pjesa tjetër e tekstit.

Viza e pjerrët²⁶

Viza e pjerrët për të nënkuptuar alternativa

Në kontekste të caktuara ajo përdoret për të nënkuptuar *ose*. Gjithashtu përdoret për shkronja ose emra alternative. Një hapësirë para dhe pas vizës së pjerrët e bën tekstin më të lexueshëm. *ai / ajo; dhe / ose*.

Viza e pjerrët për shtrirjet kohore

Një vizë e pjerrët ndonjëherë përdoret në datat në vend të një vize të gjatë, ose edhe në kombinim me një vizë të gjatë, për të treguar pjesën e fundit të një viti dhe pjesën e parë të tjetrit.

Periudha e vitit 1990/91 ishte veçanërisht e vështirë.

Regjistrimi është rritur ndërmjet viteve 1998/99 dhe 2001/2.

Vitet 2005/6–2009/10 ishin shumë të rëndësishme për institucionin tonë.

Viza e pjerrët në shkurtime

Një vizë e pjerrët mund të qëndrojë si shenjë për fjalët ‘për’ ose ‘në’, si në “60 km/orë”, “300\$/javë”.

Viza e pjerrët si thyesë

Një vizë e pjerrët mund të përdoret te thyesat për të nënkuptuar ndarjen (p.sh., ½).

Viza e pjerrët për ndërprerjet e rreshtit në një poezi të cituar

Kur dy ose më shumë rreshta të poezisë citohen në një tekst të rregullt, viza e pjerrët me hapësirë në të dy anët përdoret për të treguar ndërprerjet e rreshtave.

Shum'e bardhë kjo ditë / Për gjithë shqipëtarët, / Do na sjellë një dritë, / Që s'e kishin të parët. (Naim Frashëri, *Gjuha jonë*)

Viza e pjerrët në URL dhe në shtigje (paths) të tjera

Viza e pjerrët përdoret në URL dhe në shtigje të tjera për të ndarë dosjet dhe emrat e skedarëve. Nuk përdoren asnjëherë hapësira në kontekste të tilla.

<https://www.teksteshqip.com/naim-frasheri/poezi-100083.php>

²⁶ Edhe studiuesja Çerpja është e të njëjtit mendim se edhe viza e pjerrët / duhet renditur me shenjat e tjera të pikësimit (ndonëse te *Rregullat e pikësimit* është përfshirë në kreun *Shenjat tipografike*) e duhet plotësuar me shpjegimin për rastet kur përdoret, *art. i cit. f. 206*.

Përshkrimet e mësipërme për elementet segmentore e josegmentore si dhe sugjerime të ndryshme të dhëna nga autorë të veçantë mund të shërbejnë për plotësimin e shenjave të pikësimit në punën e mëtejshme për hartimin e një varianti të zgjeruar të Rregullave të pikësimit për gjuhën shqipe.

BIBLIOGRAFI

- Ballerio, S., Angeli, F., *Manuale di scrittura. Metodi e strumenti per una comunicazione efficace ed efficiente*, 2009.
- Beltramo, M., Nesci, M. T., *Dizionario di stile e scrittura*, La lingua italiana in pratica, Zanichelli, 2011.
- Crystal, D., *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, Cambridge University Press, 2003, 499 p.
- Çerpja, A., *Udhëzues të pikësimit në gjuhën shqipe*, “Studime filologjike”, Qendra e Studimeve Albanologjike, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, 66(49)/2012, 1–2, ISSN: 0563–5780, Tiranë, f. 202.
- Çerpja, A., *Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe dhe nevoja për plotësimin e tyre*, “Albanologji 4”, vëllimi I, Prishtinë 2014, f. 297–313.
- Esser, J., *Presentation in language: rethinking speech and writing*, Gunter Narr Verlag, 2006, 155 p.
- Genesin, M., Belluscio, G., *Sistemi interpuntivi nella “scripta” albanese*, “Storia della punteggiatura in Europa”, a cura di Bice Mortara Garavelli, Edizione: 2008, f. 557–570.
- Huddleston, R., Pullum, K.G. etj. *The Cambridge Grammar of the English Language*, Cambridge University Press, 2002, 1842 p.
- Kane, T. S., *Si të shkruajmë shqip. Manual i Oksfordit për të shkruarin dhe retorikën i përshtatur për shqipen nga Majlinda Nishku, Xhevat Lloshi. Redaktor: Xhevat Lloshi*. Qendra për Arsimin Demokratik. Tiranë, 2010, 780 p.
- Mansaku, S., *Rregullat e pikësimit të gjuhës letrare shqipe (Projekt)*, “Gjuha jonë”, 1981, 2, f. 83–87.
- Memushaj, R., *Shqipja standarde: si ta flasim dhe ta shkruajmë*, Botimet Toena, Tiranë, 2008.
- Nunberg, G., *The Linguistics of Punctuation*, Center for the Study of Language (CSLI), 1990.

- Patt, S., *Punctuation as a Means of Medium-dependent Presentation Structure in English: Exploring the Guide Functions of Punctuation*, Germany, 2013, 299 p.
- Prellezo, J. M. – García, J. M., *Invito alla ricerca*, Metodologia e tecniche del lavoro scientifico, Las - Roma, 2007.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech G. and Svartvik, J., *A comprehensive grammar of the English language*, New York: Longman. 1985.
- Rregullat e drejtshkrimit të shqipes (Projekt)*, komisioni hartues: Androkli Kostallari, Eqrem Çabej, Mahir Domi, Emil Lafi (asistent), Universiteti Shtetëror i Tiranës Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë. Tiranë, 1967, 214 f.
- Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, komisioni hartues: prof. Mahir Domi, prof. Menella Totoni (redaktor përgjegjës), bashk. shk. Nikoleta Cikuli, prof. Spiro Floqi, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 1981.
- Rregullat e pikësimit në gjuhën shqipe*, komisioni hartues: prof. Mahir Domi, prof. Menella Totoni (redaktor përgjegjës), bashk. shk. Nikoleta Cikuli, prof. Spiro Floqi, ripunuar dhe plotësuar nga: dr. Mariana Ymeri, dr. Ludmila Buxheli, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë, Tiranë, 2002.
- Shkurtaj, Gj., *Si të shkruajmë shqip – Nga drejtshkrimi te shkrimet profesionale*, Botimet Toena, 2008, 279 f.
- The Routledge handbook of the English writing system*, edited by Vivian Cook and Des Ryan, Routledge, 2016, 564 p.
- Walker, S., *Typography & Language in Everyday Life: Prescriptions and Practices*, Routledge, 2014, 224 p.
- Ymeri, M., *Shenjat e pikësimit dhe përkthimi*, “Seminari XX Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare”, Prishtinë, 2002, f. 481–490.

